

**AZ OSZTRÁK–MAGYAR HADERŐ ÁLTAL A SZERBEK ELLEN
ELKÖVETETT ATROCITÁSOK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ELEJÉN.
SABÁC, 1914. AUGUSZTUS 17.***

A XIX. század második felétől a nemzetközi közösség komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy megfogalmazza a hadviselés korszerű szabályait és elfogadtassa azokat az országok lehető legszélesebb körével. E törekvés jogosságát teljes mértékben igazolta a haditechnika terén lezajlott forradalmi változás (főleg a sorozatlövő fegyverek alkalmazása), valamint a milliós tömeghadseregek megjelenése. Az 1889-es illetve 1907-es Hágai Egyezmények – miközben a lehető legpontosabban igyekeztek körülírni a hadviselő felekre kötelezően érvényes magatartási szabályokat – egyértelműen és világosan kifejezték azt a közös akaratot, hogy mind a katonákat, mind a civileket meg kell kí-mélni a céltalan és felesleges szenvedésektől, az értelmetlen kegyetlenkedésektől. A hadviselés „civilizált” formájának meghatározása érdekében az egyezmények felsorolták az összes tiltott fegyvert, illetve eljárást. 1914-ben azután kiderült, hogy a konvenciók legtöbb része nem bizonyult többnek „írott malasztnál”: a hadviselők tömegesen alkalmazták az összes tiltottnak minősített eszközt és módszert. Így az első világháború még a korábbi háborúkkal összehasonlítva is különösen „civilizálatlan”, „barbár” háborúnak mutatkozott.

Lévén soknemzetiségű monarchia, Ausztria-Magyarország a világháború folyamán sajátosan bonyolult szituációval volt kénytelen szembenézni, minthogy nem csupán tu-catnyi etnikumhoz tartozó alattvalóval rendelkezett, de több, a területén élő kisebbség anyanemzetét ellenségei közé volt kénytelen sorolni. Jóllehet a szupranacionálisnak tartott közös hadsereg tisztikara túlnyomó részben érintetlen maradt a nemzeti gyűlölködést szító propaganda hatásaitól, a katonai hatóságok, illetve a különböző szintű parancsnok-ságok mélységes gyanakvással tekintettek főként a szerbekre – legalábbis a háború első néhány hónapjában. A hisztérikus szerbfóbia által gerjesztett represszáliák, melyek elkö-vetése főleg 1914 nyarán jellemezte a hadsereget, nem nélkülözték a rasszista motívu-mot. A Magyarországon élő szerbekkel szemben a katonai hatóságok diszkriminatív ma-gatartása leggyakrabban internálásokban, elzárásokban és túszok szedésében nyilvánult meg. A sarajevói merényletet követően megerősödő szerbellenesség szinte a hivatalos gyakorlat szintjére emelkedett: a hatóságok minden egyes szerbben potenciális ellensé- get vagy titkos ügynököt láttak. Mindez főleg a katonai parancsnokságokra volt jellem-ző, habár a magyar adminisztráció szerveit sok tekintetben hasonló attitűd jellemezte.¹

Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követően az újdonsült utódállamot, Német-Ausztriát kormányzó erők jelentős politikai tökélet reméltek kovácsolni a háború befejezésekor uralkodó általános antimilitarizmusból. Ennek érdekében teljes felhatal-mazást élvező parlamenti vizsgálóbizottságot állítottak fel olyan esetek felderítésére, me-

---

* A Belgrádban 2008 novemberében rendezett hadtörténeti konferencián elhangzott angol nyelvű előadás javított és bővített magyar változata.

¹ Lásd erről részletesen: *Pollmann Ferenc: A magyar kormány és a szerbekkel szembeni osztrák–magyar ka-tonai rendszabályok az első világháború kezdetén. Hadtörténelmi Közlemények*, 115. (2002.) 1. sz. 184–188. o.

*Sabáci utcakép 1914 októberében.
(R. A. Reiss: Report upon the Atrocities Committed by the Austro-Hungarian Army
during the First Invasion of Serbia. London, 1916. 30. o.)*

lyekben katonákat (a gyakorlatban magas rangú tiszteket) azzal gyanúsítottak meg, hogy a Nagy Háború alatt súlyosan vétettek a haditörvények ellen. Tekintve a számba jöhető ügyek várhatóan nagy számát, az egész akció kezdeményezői okkal reménykedhettek abban, hogy a régi hadsereg sok tisztjét vádolhatják majd meg háborús bűnök elkövetésével, diszkreditálva így módon az egész *ancien régime*t. A vizsgálóbizottság több ezer kérdőívet juttatott el a háború túlélőihöz, hogy az eljárásokhoz alapul szolgálható ügyek számát a lehető legnagyobbra növeljék. Alapos vizsgálat alá vették a nyomtatott média (főleg a sajtó) termékeit is új bizonyítékok után kutatva. A nagyszabású kampány azonban viszonylag csekély számban eredményezett vádemelést, ráadásul az ilyen ügyek többsége is – meglepő módon – felmentéssel illetve feltűnően enyhe elmarasztalással végződött.²

Az a mézszárlás, amely Sabácon 1914. augusztus 17-én történt, más úton jutott a vizsgálóbizottság látókörébe. 1919 nyarán, annak a vizsgálatnak a keretében, mely Kasimir Lütgendorf³ (az első 1914-es szerbiai osztrák–magyar hadjárat idején a 7. cs. és kir. gyaloghadosztály parancsnoka) ellen⁴ folyt, a vizsgálóbíró figyelemre méltó információk

² A vizsgálóbizottság (német elnevezéssel: Kommission zur Erhebung militärischer Pflichtverletzungen) keletkezéséről, működéséről és legfontosabb ügyeiről lásd: *Wolfgang Doppelbauer: Zum Elend noch die Schande. Das altösterreichische Offizierskorps am Beginn der Republik.* Wien, 1988.

³ Kasimir Lütgendorf báró (Graz, 1862. december 31. – Bécs, 1958. július 28.) osztrák–magyar gyalogsági tábornok. A világháború alatt előbb a 7., majd a 31. gyaloghadosztály, később a XXI. hadtest parancsnoka.

⁴ Haus-, Hof- und Staatsarchiv/Kriegsarchiv Wien, Feldakten, Armeekommando, Kommission zur Erhebung militärischer Pflichtverletzungen (a továbbiakban: Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission) B/107/19.

birtokába jutott az ügy során rögzített tanúvallomásokból. Ezek szerint Sabacon 1914. augusztus 16-án vagy 17-én kb. 150 szerb hadifoglyot lőttek le.⁵ Mindez a tanú állítása szerint Lothar Hortstein gyalogsági tábornok⁶ parancsára történt, aki akkor a IX. hadtest parancsnoka volt. Hortstein szándéka az volt, hogy a hadtestparancsnokságot a Száva északi partjára vonja vissza, de a városban őrzött foglyokat sem magával vinni, sem elengedni nem akarta, s állítólag ezért adott parancsot likvidálásukra. Mindennek alapján a vizsgálóbíró kötelességének érezte, hogy eljárást kezdeményezzen Hortstein tábornok ellen. Az ügy a B/209/19 szám alatt került regisztrálásra.

A vizsgálóbizottság módszeresen látott munkához és komoly erőfeszítéseket tett az eset felderítésére. Tény, hogy kezdetben annak megállapítására törekedtek, vajon megállapítható-e Hortstein tábornok felelőssége a likvidálási parancs kiadásában. Később azonban, minthogy egyre valószínűbbé vált, hogy nevezett ellen nem lehetséges egyértelmű és határozott bizonyítékot találni, a vizsgálat – Hortstein személyétől immár függetlenül – már a parancs ismeretlen kiadójának azonosítására irányult.

Hogy a mézárálás valóban megtörtént, aziránt a bizottság tagjainak aligha lehetett – és nem is volt – bármiféle kétsége. Az első világháború során az osztrák–magyar katonák által elkövetett háborús bűncselekmények közül ugyanis minden bizonnyal ez az ügy kapta a legnagyobb sajtónyilvánosságot. A neves svájci kriminológus és jogász, R. A. Reiss,⁷ aki akkoriban a *Gazette de Lausanne* nevű lapot rendszeresen tudósította a háborús Szerbiából, habozás nélkül közhírré tett minden olyan tudomására jutott gaztettet, amit az osztrák–magyar haderő Szerbia illetve a szerb nép ellen végrehajtott. (Reiss figyelme mindamellettt kiterjedt a központi hatalmak többi hadseregei által elkövetett háborús bűncselekményekre is.) Az antant és a semleges államok sajtója pedig rendre átvette Reiss beszámolóit, így azután a nyugati közvélemény alaposan tájékozva volt Ausztria–Magyarország katonáinak „bestialitásáról”.⁸

A Sabacon történetek természetesen nem hiányoztak a svájci professzor publikációiból. Így a következő részlet – noha időpont megjelölése nélkül – kétség kívül az 1914. augusztus 17-i esetre vonatkozik. „A 28. landwehr gyalogezred tizedese tanusítja, hogy Sabacon a

---

⁵ Az áldozatok száma a későbbi beszámolóokban és vallomásokban meglehetősen széles sávban – 53 és kb. 150 között – mozgott.

⁶ Lothar Hortstein, Edler von (Olmütz, 1855. október 15. – Troppau, 1944. augusztus 4.) osztrák–magyar gyalogsági tábornok. A világháború elején a IX. hadtest parancsnoka, de már 1914 augusztus végén felmentik, majd október 1-jével nyugdíjazzák.

⁷ Archibald Rudolph Reiss (Hechtsberg, 1875. július 8. – Belgrád, 1929. augusztus 7.) törvényszéki kriminológus, kémikus, jogász, újságíró. A világháború kitörésekor a szerb kormány hívására vizsgálatot folytatott az osztrák–magyar hadsereg által a szerbekkel szemben elkövetett kegyetlenkedésekkel kapcsolatban. Elkötelezett hívévé vált a szerbek ügyének: 1915-ben elkísérte a visszavonuló szerb hadsereget az albániai „halálmenetben”, 1918-ban pedig a győztes szerb hadsereggel tért vissza Belgrádba. A szerb Vörös Kereszt egyik megalapítója.

⁸ Az osztrák–magyar közös külügyminisztérium a maga részéről azzal igyekezett ellensúlyozni Reiss tevékenységének kedvezőtlen hatását, hogy rendszeresen közzétette az antantállamok hadseregei által elkövetett hasonló jogsértéseket. Lásd: Bizonyítékok az Ausztria-Magyarországgal hadat viselő államok által a nemzetközi jogon ejtett sérelmekről. Lezárattott 1915. január 31-ikével. Wien, 1915. A későbbiekben még további három pótfüzet került kiadásra. – A kiadványokat megküldték a Monarchia külképviseleteire azzal a szándékkal, hogy segítségükkel a diplomaták megfelelően tájékozathassák a külföldi közvéleményt. Mondani sem kell, hogy az efféle propaganda hatékonysága össze sem volt hasonlítható az ellenséges illetve semleges sajtóban érvenyesülő hírverésével.

templom mögött az osztrákok (Austrians) több mint 60 civilt megöltek. Ezeket előbb oda (ti. a templomba) bezárták. Szuronnyal mészárolták le őket, hogy takarékoskodjanak a löszerezrel. A kivégzésben részt vevő katonák nyolcan voltak. A tanú nem bírta elviselni a látványt. A testek két napig heverték temetetlenül a téren. A nyolc katona magyar volt. Egy tábornok és egy tiszt adott parancsot a mészárlásra. Az áldozatok között sok öreg és gyerek volt.”⁹ Nemkülönb ez is: „Tanúim (úgy osztrák hadifoglyok, mint szerb civilek) kijelentéseiben visszatérő utalás szerepelt a szabácsi templom mögött lemészárolt civilekre. Néhány tanú azt állította, hogy a közös sír 120 áldozatot tartalmaz, mások szerint 60-nál nem többet.” Ezt követően elmondja, hogy felnyitatta a sírt, mégpedig a város polgármestere, rendőrfőnöke, néhány tiszt, valamint a *Times* című lap levelező tudósítója jelenlétében. Majd így folytatja: „A sír mérete 9×3×3,5 méter. Mikor a felső kb. 1 méteres földréteget eltávolították, különféle testhelyzetű hullák kezdtek előtűnni. Ezeken a holttesteken a parasztok helyi viselete volt, mindnek a lábán „opánka”. Egyik kezükre még mindig vékony kötél csavarva. A bomlás előrehaladott volta és a testek összekeveredett helyzete miatt lehetetlen volt pontosan megbecsülni az áldozatok számát. Hasonlóképpen lehetetlen volt a sebek vizsgálata alapján megállapítani haláluk bekövetkeztének okát. Ennélfogva elegendőnek tekintettem a sír egy részének feltárását annak megállapítására, vajon tanúim vallomásai e mészárlásra vonatkozólag megfelelnek-e a tényeknek. Külön felfigyeltem arra, hogy az áldozatok keze meg volt kötözve. Annak alapján, amit láttam, a szerencsétlen áldozatok száma jóval meghaladhatta a hatvanat.”¹⁰

A sabácsi templomnál történt mészárlásról nem csupán Reiss beszámolója alapján tudunk. Igaz, a hivatalos osztrák első világháborús hadtörténeti sorozat vonatkozó kötetében¹¹ hiába keresünk erre utaló leírást, csakúgy, mint a hasonló magyar – igaz, hogy befejezetlenül maradt – kiadványban.¹² Nem említi Julier¹³ sem, Bánlaki (Breit)¹⁴ pedig közvetve tagadja, hogy az internáltakat a Monarchia katonái lötték le. Ezzel szemben részletesen – méghozzá mondhatni naturalisztikus aprólékossággal – ír róla József főherceg.¹⁵

---

⁹ R. A. Reiss: Report upon the Atrocities Committed by the Austro-Hungarian Army during the first Invasion of Serbia. London, 1916. 39–40. o.

¹⁰ Uo. 131–132.

¹¹ Österreich-Ungars letzter Krieg. Hrsg. vom Österreichischen Bundesministerium für Heereswesen und vom Kriegsarchiv. Bd. I. Wien, 1930.

¹² A világháború 1914–1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. Szerkeszti és kiadja a Magyar Királyi Hadilevéltár. 4. kötet. Budapest, 1929. (A továbbiakban: A világháború 1914–1918.)

¹³ Julier Ferenc: 1914–1918: A világháború magyar szemmel. Budapest, 1933.

¹⁴ „Annál több kellemtelenséget okozott a csapatoknak a fanatizált lakosság, amelynek ellenséges magatartása arra készítette Dáni tábornokot, hogy a városban visszamaradtakat a magas rács által körülvelt templomtérré internálja. Miután a templom tornya a további harcok folyamán magára vonta a szerb tüzérség tüzét, ettől természetesen az internált lakosság is szenvedett, ami az ellenségnek alkalmmul szolgált, hogy nagyfokú kegyetlenséggel vádolja meg az osztrák–magyar hadvezetőséget, holott az internálás csak azért történt, mivel alattomos módon a lakosság is résztvett a harcokban és legjobban bizonyítja az internálás szükségességét ama körülmény, hogy amidőn Dáni tábornok különítményével éjjel több déli és délnyugati irányból jövő ellenséges támadást visszaverni kényszerült, ezalatt a szerb lakosság kísérletet tett, hogy az internálás helyéről kitorve, Dáni tábornok csapatait hátban támadja meg. Augusztus 15-én a 2. hadseregparancsnokság a szerb lakosságnak Rumára való evakuálását rendelte el.” *Doberdói Breit József: Az 1914. évi osztrák–magyar–szerb–montegrói hadjárat.* Budapest, 1926.

¹⁵ „53 komitáció! Tersztyánszky, vagy Hortstein lövette agyon? Vagy a szerb tüzérség lötte őket halomra? S még el sem temették, pedig egy része már bűzös oszlásnak indult. Elmegyek az utca sarkára, hol törzsem vár

*A sabáci templom mögött feltárt tömegsír részlete.
(R. A. Reiss: Report upon the Atrocities Committed by the Austro-Hungarian Army
during the First Invasion of Serbia. London, 1916. 130. o.)*

Mindenesetre akár tudtak a vizsgálóbizottság tagjai informálisan a mészárlásról, akár nem, az eljárás során hivatalos bizonyítékokra volt szükségük. Ezért valamennyi olyan intézményhez vagy kormány szervhez kérdést intéztek, amely egy efféle üggyel kapcsolatban keletkezett dokumentummal egyáltalán rendelkezhetett. Különös módon azonban mind az osztrák hadilevéltárból (Kriegsarchiv), a felszámolás alatt álló közös külügyminisztériumból, az egykori osztrák–magyar hadsereg-főparancsnokságtól (AOK), vagy az új osztrák külügyminisztériumból rendre negatív válaszok érkeztek.¹⁶ Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy ilyen akták egyáltalán nem léteztek. Az első világháború alatt a Monarchia közös külügyminisztériuma két ízben is kezdeményezte annak kiderítését, mi igaz a Reiss publikációiban a sabáci ügyre vonatkozó állításokból. Először még 1914 novemberében, amikor a svájci *Gazette de Lausanne* hasábjain jelent meg a svájci beszámolója a vérengzésről. A külügy hivatalos megkeresésére az osztrák–magyar balkáni haderő főparancsnoksága akkor azt a választ adta, hogy a város elfoglalását követően mintegy 120 komitácst, akik „pénztárakat és üzleteket fosztogattak”, elfogtak és agyonlőtték.¹⁷ Ez a magyarázat – amelyik tehát nem tagadta a kivégzés tényét – aligha lehetett alkalmas arra, hogy az aggódo közvéleményt megnyugtassa. A külügyminisztérium azonban

---

rám és elrendelem, hogy a haldoklókat istápolják s a halottakat temessék el.” *József főherceg: A világháború, amilyenek én láttam.* I. kötet. Budapest, 1926. 36. o.

¹⁶ Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/7., 13., 45., ill. 56.

¹⁷ Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/56.

nyilván beírta vele, egészen addig, míg Reiss újabb brosúrája 1915-ben meg nem jelent.¹⁸ Újra a balkáni haderő parancsnokságához fordultak, ám ekkor az volt a válasz, hogy az 1914 augusztusában Sabác térségében harcoló IV. és IX. hadtest parancsnoksága az illetékes. A külügy a hadseregfőparancsnoksághoz (AOK) fordult, ám onnan még csak válasz sem érkezett.¹⁹ Tény, hogy a világháború utáni vizsgálat során e két utánjárás kísérlet dokumentumai nem kerültek elő.²⁰

A vizsgálóbizottság megkísérelte megvonni azoknak a tanúknak a körét, akik rendelkezhetek megbízható információkkal Hortstein aznapi tevékenységéről. A vizsgálatot folytatók feltételezték, hogy annak, aki az ominózus parancs kiadását hallhatta, kétségkívül a hadtestparancsnok közelében kellett tartózkodnia. A bizottságnak szinte valamennyi olyan személy tanúvallomását sikerült beszereznie, akik a hadtest törzséhez (vezérkarához) tartoztak, bár maga a vezérkari főnök, Martinek ezredes időközben elhalálozott.

Hogyan kerültek az internáltak a templomkertbe, arra nézve többféle beszámolóval is rendelkezünk. Karl Mihanovic tábornok, az események idején a cs. és kir. 44. gyalogezred parancsnoka, az 1919-es vizsgálat során korabeli naplóját idézte:

„Az augusztus 13., 14. és 15-i harcok után a sabáci megszálló csapatok parancsnokává neveztek ki; ezen a napon a IX. hadtest déli irányban átvonult a városon, attól délre egész napos heves harcba keveredett, majd este a hadihídon keresztül újra átment az északi partra. Ugyanezen a napon a szerb templomban sok internált helyi lakosra lettem figyelmes, melyekre őrség vigyázott. Asszonyok jöttek és ételt hoztak a férjüknak. Ki rendelte el ezeknek az embereknek az összegyűjtését és internálását, számomra ismeretlen.

Augusztus 17. (...) A kritikus délutáni órák során különféle jelentések és híresztelések jutottak el hozzám frontunk kedvezőtlen helyzetéről, köztük az a hír is, hogy a szerb templomban internált szerbeket lemészárolták. Később semmi egyebet ezekről a szerbekről nem hallottam és nem is éreztem kedvet magamban további érdeklődésre. Az augusztus 18., 19. és 20-i változatos események minden további emlékemet kitérítették.”²¹

Dáni Balázs tábornok szerint „21 óraker körülbelül 800–900, a városból kiűzött férfi nyomult be a városba, akiket csak nagy nehezen, fegyveres fenyegetéssel lehetett a templomba terelni és elzárni.”²²

A vizsgálóbizottság záróbeszámolója alapján a történeteket a következőképpen rekonstruálták: Sabác elfoglalása azért bizonyult rendkívül véresnek, mert egy kis számú szerb reguláris egység mellett sok komitácsi és helybéli lakos – köztük asszonyok is – lőttek a benyomuló osztrák–magyar katonákra a házakból, miáltal a települést végül házról házra folyó utcai harcban kellett megszállni. A felkelők közül kb. 150-en (az asszonyokkal együtt) kerültek fogságba és lettek a templomban, majd a körülötte lévő, vasráccsal körülkerített téren (valószínűleg temetőben) internálva. Bizonyosra vehető, hogy 1914. augusztus 17-én délután 1 óra körül ezeket a felkelőket egy gyalogsági különítmény egy zászlós parancsnoksága alatt agyonlőtte. A holttesteket a rákövetkező napok egyikén tömegsírba temették. Sem a zászlós, sem a különítmény, sem az a tiszt, aki állí-

---

¹⁸ How Austria-Hungary Waged War in Serbia. Paris, 1915.

¹⁹ Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/56.

²⁰ Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/59.

²¹ Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/29.

²² Idézi: A világháború 1914–1918. 88. o.

tólag az agyonlövési parancsot kiadta, nem azonosítható. Közvetlen szemtanúkat nem sikerült találni. A felvett tanúvallomások teljesen eltérnek abban, mi lehetett az agyonlövés indoka.

Több tanú véli úgy, hogy maguk a katonák – az addigi harcok tapasztalatai miatt elkeseredve, mintegy bosszúból – parancs nélkül hajtották végre a mérszárllást. Így például a következő vallomásteveő, Rudolf Huppert őrnagy: „A szerbek sabáci lelövésének napját végig a IX. hadtestparancsnokságon töltöttem. Egyáltalán nem hallottam, hogy bárki is parancsot adott volna a lelövésükre. Ennek ellenére természetesen megtörténhetett. Számomra az egész ügy kizárólag hallomásból ismert. A kivégzés idején katonai helyzetünk igen kritikus volt, mivel a szerbek a város peremén álló csapatainkat túlerővel és igen hevesen támadták, és a várost is lőtték. Ennek következtében pánik tört ki és a trén már megkezdett visszavonulása vad meneküléssé változott. Ebben a zürzavarban lehetséges, hogy valaki felsőbb utasítás nélkül azt tanácsolja vagy parancsolja, hogy a fogoly szerbeket le kell löni, és csupán feltételezik, hogy a hadtestparancsnokság parancsáról van szó. Tény, hogy az egyetlen, a Száván átvezető hidat szétlőtték, így a foglyok elszállítása nem tűnt lehetségesnek. Ezen kívül ez a csoport számunkra bizonyos veszélyt jelentett arra az esetre, ha a szerbek túlerejű támadása áttör.”²³

Ezzel szemben áll Lütgendorf vallomása, amely meglehetősen határozottan fogalmaz:²⁴ „A templomban kb. 120 szerbet találtam bezárva, főleg öregeket, nőket és gyerekeket. Mélyen megragadott ezeknek az összezsúfolt, éhező és szomjazó embereknek a látványa. A templomban szörnyű bűz volt. Első gondom, hogy ezen a rettenetes nyomorúságon enyhítsek, az volt, hogy engedélyeztem az embereknek a templom vasráccsal körbevett udvarán való tartózkodást, valamint hogy ellátást és vizet hozattam nekik.

A templomba történt belépésemkor kíséretemben csupán Schäffer vezérkari százados és további egy fő tartózkodott.

Tovább ezekkel a foglyokkal nem törődhettem, mivel ki kellett adnom a következő napra (VIII. 16.) a Mišarra való előrenyomuláshoz az utasításokat és utánam Hortstein altábornagy lett a legfőbb parancsnok. (...)

17-én csapataim Sabác déli szegélyén álltak, hamarosan harcba szálltak az előrenyomuló szerbekkel; az ellenséges tüzérségi tűz rendkívül hatásos volt, kiterjedt a városra és a hadihídra is. Jelentések jöttek, hogy a helyzet a szegélyen kritikussá vált.”

Itt a korabeli naplóból származó tömör, szó szerinti feljegyzések következnek:

»Törzsemmel kimentem (a posta épületében lévő tábori irodámból), hogy a csapatoknak nyugalmat mutassak, és hogy a helyzetről tájékozódjam. Ekkor váratlan gyalogsági tűz jött. Kb. 120 embert lelőttek, akik a templomkertbe voltak zárva.

A IX. hadtestparancsnokság ezen cselekedetét bestiálisnak tartom.

Hamarosan pánik tört ki, a tréncocsikat alig lehetett megállítani.«

Így a naplóm!

Ezen hevenyészett feljegyzéseimhez magyarázatképpen hozzá kell fűznöm, hogy vezérkari főnökömmel, Branco őrnaggyal (jelenleg jugoszláv szolgálatban), egy másik ve-

---

²³ Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/44.

²⁴ Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/24.

zérkari tiszttel, és ha nem tévedek, a segédtisztemmel, gróf Esterházy Móriccal a lövésekre (melyeket még a posta épületéből hallottunk) az utcára siettünk, mivel ijedt kiabálás hallatszott: »a szerbek betörték a templomnál, itt vannak a komitácsik!«

Közvetlenül ezt követően láttunk tréncokszikát páni félelemben tovaszárguldani. Csak felemelt fegyverrel az utca közepére állva lehetett a kocsik legénységét észre téríteni, ami után a templomudvarhoz siettünk.

A templom kerítéséhez közeledve tisztázódott a helyzet.

A templom kerítésénél állt egy zászlós egy lövésre kész különítménnyel. Rákiáltottam:

»Tüzet szüntess!«

Sajnos azonban már túl késő volt, a mészárlás megtörtént!

Erre ráripakodtam: »Miért lő védtelen foglyokra? Ki adott erre parancsot?«

Válaszul a zászlós – azt hiszem fehér parolija²⁵ volt – ezt mondta: »a IX. hadtestparancsnokság közvetlenül távozása előtt megparancsolta, hogy a szerbeket – az ott internált bolgárok kiválogatása után – le kell löni.« (...)

Hortstein altábornagynak²⁶ és vezérkari főnökének, Martinek ezredesnek tudnia kell, kiadták-e és ha igen, kicsoda, a védtelen foglyok lelövésére vonatkozó parancsot, valamint, hogy mindez miért történt.”

Lütgendorf tehát egyértelműen Hortsteint gyanúsítja a parancs kiadásával. Maga az érintett azonban határozottan tagadta ezt.²⁷ Védekezését alátámasztotta a hadilevéltár által összeállított részletes szakértői jelentés is annak a valószínűségéről, elkövethette-e egyáltalán Hortstein gyalogsági tábornok azt a bűncselekményt, amellyel kapcsolatban neve felmerült. Ez a dokumentum, miközben részletesen ismerteti a hadtestparancsnok tevékenységét a kritikus napon, kizárja a lehetőségét annak, hogy Hortstein kiadhatta a szóban forgó parancsot, mégpedig azon az alapon, hogy augusztus 17-én nem került sor az osztrák–magyar erők visszavonására a Száva északi partjára, ennél fogva a tábornok nem is gondolhatott a foglyok lelövésére.²⁸ A hadilevéltári szakértők azonban kétség kívül félreértelmezték (szándékosan vagy csupán figyelmetlenségből) a hadtestparancsnokkal szemben megfogalmazott gyanút: az erősödő szerb nyomás következtében Hortstein tényleg visszavonta parancsnokságát az északi partra, és számításba kellett vennie a város kiürítését is.

Hortstein ártatlansága mellett szólt a tanúk egy része is. Így például Erich Czuber százados: „Határozottan tudom, hogy a IX. hadtestparancsnokság arról a körülményről, miszerint a sabáci templomban kb. 100–150 internált szerb lakos található, egyáltalán nem tudott. Én magam ugyanis augusztus 16. és 17. kritikus óráiban végig őexcellenciája, a hadtestparancsnok közelében tartózkodtam, aki nekem parancsokat diktált, továbbá a vezérkari osztály irodájában, anélkül hogy akár egyetlen szót is hallottam volna »internálásról!«

---

²⁵ Egon Himsch százados vallomása szerint abban az időben Sabácon és környékén két fehér parolis ezred tartózkodott: a 92. és a 94. közös gyalogezredek, mindkettő a 29. hadosztály alárendeltségében. A IX. hadtest törzsszázadát a 18. gyalogezred adta, nekik sötétvörös hajtókájuk volt. Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/34.

²⁶ Lütgendorf tévesen adja meg Hortstein rangját, hiszen ő már 1911 óta gyalogsági tábornok.

²⁷ Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/11.

²⁸ Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/3.

Magam csak akkor szereztem róla tudomást, amikor augusztus 17-én kb. délelőtt 10-kor (naplóm szerint) a templomkertbe mentem, ahol a törzsnek néhány lova volt. Ez alkalommal beléptem a templomba, láttam, hogy tele van internálttal, akik közül néhányan – különösen egy állítólagos osztrák – a segítségemet kérték. A törzshöz visszatérve minderről jelentést tettem öexcellenciájának illetve a vezérkari főnöknek. Ezen mindkét úr igen elcsodálkozott és – néhány sürgős szolgálati ügy elintézését követően – vizsgálatot helyeztek kilátásba.

Erre azonban nem került sor. Mert röviddel ezt követően az események arra kényszerítették a IX. hadtestparancsnokságot, hogy Sabácot elhagyja. A hadtest törzsének elvonulásáig annak közvetlen közelében maradtam, de semmiféle parancsot nem hallottam az internáltak lelövésére. Én magam még Sabácon maradtam, mivel öexcellenciája parancsára a törzs lovait össze kellett szednem és aztán a hadihídon keresztül a klenaki állomásra kellett vezetnem. Mikor e parancs végrehajtása során a templomnál lévő lovakért mentem, láttam, hogy a templomban továbbra is internáltak vannak.”²⁹

Ugyanezt támasztja alá Gustav Grabscheidt őrnagynak, a IX. hadtest hírszerző tisztjének a vallomása: „1914. augusztus 13-án a IX. hadtestparancsnokság Rumán tartózkodott és Dáni vezérőrnagy dandárjával (mely két magyar gyalogezredből áll) elfoglalta Sabácot. A hadtestparancsnokság megbízásából 13-án felkerestem Dáni vezérőrnagyot és megtudtam tőle, hogy Sabác bevételkor elkeseredett utcai harcokra került sor, melyben reguláris szerb csapatok csekély erővel, ezzel szemben főleg a sabáci és környéki férfi és női civil lakosság vett részt. A reguláris szerb erők nagyságát Dáni vezérőrnagy legfeljebb egy zászlóaljra becsülte. Dáni vezérőrnagy elmondta nekem, hogy éjszaka erős komitácsi támadásra számít, ezért csapatait Sabác szegélyén, és nem kijebben, a közelben lévő magaslatokon helyezte el. Mikor este 7 körül Sabácról Rumába visszatértem, puskatüzet hallottam, annak jeléül, hogy a várt támadás bekövetkezett.

Augusztus 16-án dél körül a IX. hadtestparancsnokság visszatért Sabáca. Jelentették nekem és magam is személyesen megállapítottam, hogy Sabác templomában kb. 150 szerb férfi fogoly és egy házban mintegy 50 szerb női fogoly található. Szolgálatilag megállapítottam továbbá, hogy ezek a foglyok 13-áról 14-ére virradó éjjel a következőképpen kerültek fogságba. A délkeleti irányból támadó komitácsiknak sikerült csapataink frontját áttörni és a két sabáci főutca kereszteződéséig (a főtérig) nyomulni, ahol Dáni vezérőrnagy a törzsével tartózkodott. Ütközet fejlődött ki, Dáni vezérőrnagy megsebesült és csak két, véletlenül a közelben tartózkodó gyalogszázadnak volt köszönhető, hogy a csoportot nem rohanták le. Az elhárító harc során, mely elkeseredett kézitusaig ment, az 50 nőt és 150 férfit fegyverrel a kézben fogták el, és kényszerítették a házba, illetve a templomba. Természetesen lefegyverezték őket.

Miután ezeket az embereket megszemléltem, kiadtam a parancsot, hogy haladéktalanul szállítsák őket Klenakba, s e célból hadtápcsapatot hozattam Klenakból. Augusztus 17-én utánanéztam a dolognak és kérdésemre, miért nem teljesítették még mindig a parancsomat, jelentették, hogy az mindeddig nem volt lehetséges, mivel a trént és a sebesülteket az egyetlen rendelkezésre álló hídon kellett visszavinni, amit magam is helyesnek tartottam. Megismétltem a korábbi parancsomat és távoztam. Augusztus 17-én

---

²⁹ Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/16/49.

délben a szerbek Mišar felől erősen támadták Sabácot, a helység északi szélén csapataink között pánik tört ki. Ennek következtében az egész Sabácon lévő trén 2000 kocsival dél felé ment a városon keresztül. Ha a támadást, amely a pánikot kiváltotta, nem sikerült volna időben megállítani, a település szélén álló csapataink háta is veszélybe kerül. A szerb templom a 150 komitácival kb. 1000 méterre csapataink mögött volt. Jogos volt a vélekedés, hogy egy ellenséges áttörés esetén a komitácsik kiszabadulnak és a település peremén álló csapataink háta ellen támadásba mennek át.

A pánik következtében a hadtestparancsnokság Klenakba ment vissza. Ettől az elvoulástól én személy szerint annyira meglepődtem, hogy éppen csak autóba ugorhattam, így nem volt időm arra, hogy a foglyokkal tovább törődhessek. Ezért nem tudom megmondani, ki adhatta ki a parancsot a lelövésükre.

Hogy Hortstein gyalogsági tábornok adta volna ki, nem tudom feltételezni, mivel ő nekem mint hírszerző tisztnek erről minden emberi számítás szerint biztosan beszélt volna. Ugyanis én délelőtt, majd közvetlenül a visszavonulásunk után a bennünket Klenakba átvivő dunai monitor kabinjában hosszabb időt töltöttem Hortstein gyalogsági tábornokkal együtt, és főleg a monitoron az utóbbi órák eseményeit részletesen megbeszéltük.

Nevezett foglyok lelövéséről később Klenakban... pletykaszinten hallottam, valamint az AOK parancsából, melynek megfelelően a háború folyamán két ízben is nyilatkoznom kellett erről az ügyről.³⁰

Robert Töply, a IX. hadtest akkori egészségügyi főnöke azt tapasztalta, hogy a templomban 100–150 szerb internált található, főként öregek, nők és gyerekek. A higiéniai viszonyok „kielégítőek” voltak. Augusztus 18-án kora reggel a Klenakban (vagyis az északi parton) éjszakázó IX. hadtestparancsnokság elhagyta Sabácot, hogy Rumába vonuljon be. Töply szerint „a gépkocsimba egy, a szűkebb törzshöz tartozó vezérkari százados szállt be, aki szellemileg zavart benyomást keltett, de hamarosan megnyugodott. Elmesélte, hogy Sabácon internáltakat löttek le. Kinek a parancsára történt mindez, számomra nem ismeretes. Teljességgel lehetségesnek tartom azonban, hogy a vezérkari főnök, Martinek ezredes abban az izgalmi állapotban, melyben akkoriban volt, önállóan adta ki a parancsot.” A későbbiekből kiderül, hogy Töply doktornak határozottan rossz véleménye volt az ezredesről, ezért tartotta őt alkalmasnak a végzetes lépés megtételére.³¹

A vizsgálóbizottság beszámolója úgy tudja, hogy Lütgendorfon kívül volt még egy tanú, aki közvetlenül az események után járt a helyszínen. Dr. Heinrich Zermann hadbíró őrnagy megpróbálta kideríteni, mi történt, és az ott ácsorgó katonáktól (egy kadétól és egy szakaszvezetőtől, mindkettőnek fehér parolija volt, tehát vagy a 92., vagy a 94. gyalogezredbeliek lehettek) a következő felvilágosítást kapta: egy ismeretlen tiszt a sabáci bank első emeleti ablakából odahívott egy épp akkor az utcán elhaladó különítményt, majd megparancsolta nekik, hogy „a templom előtt lévő embereket lőjék le”. Erre a különítmény a parancsot végrehajtotta. Ehhez az őrnagy még annyit tesz hozzá, hogy mikor a szerbek lőni kezdték a várost, valaki a templomnál Szerbiát kezdte éltetni. Erre adta volna ki a tiszt az említett parancsot.³²

---

³⁰ Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/37.

³¹ Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/30.

³² Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/50.

Mínthogy az írásos vallomások egyetlen árva bizonyítékot vagy akár csak utalást sem tartalmaztak Hortstein ellen, néhány közülük pedig kifejezetten cáfolta, hogy a hadtestparancsnok kiadhatta az ominózus parancsot, a vizsgálóbizottság, nem látván értelmét a további nyomozásnak, az ügyet vádemelés nélkül zárta le azzal, hogy sem Hortstein bűnössége, sem a valódi felelős személye nem állapítható meg.³³

Bármennyire is kikosarozták a megkérdezett intézmények a vizsgálóbizottságot, az osztrák hadilevéltár mégiscsak őrzött (és ma is őriz) legalább egy, a sabáci vérengzéssel (is) kapcsolatos iratanyagot.³⁴ Ez a dossziétöbbek között Zedwitz grófnak, a 29. közös gyaloghadosztály 1914 augusztusában felmentett parancsnokának ügyével kapcsolatos dokumentumokat tartalmazza. (Nevezett tábornokot számára sérelmes módon mentették fel beosztásából és jogorvoslati kérelmet nyújtott be.) Közöttük megtalálható két tanúvallomás, melyekben a sabáci események is szerepelnek. Sajnálatos módon egyiket sem szemtanú írta, ám mindkettő ugyanazt a személyt nevezi meg az információk forrásául: gróf Esterházy Móricot,³⁵ a 7. gyaloghadosztály parancsnokának, Kasimir Lütgendornnak az adjutánsát. Ezek szerint tehát volt még valaki, aki – ha nem is szemtanúként – közvetlenül a történetek után járt a helyszínen!

Az első irat szerzője Johann von Wettstein tartalékos hadnagy, a tárgyalt időszakban ugyancsak adjutánsként szolgált. A dokumentum legfontosabb részében a következőket olvashatjuk:

„A cs. és kir. 2. hadseregpáncsnokságnak, Dobromilban

Dobromil, 1914. szeptember 14.

A Kanzleidirektion parancsára a IX. hadtest parancsnokának, őexcellenciája Hortstein gyalogsági tábornoknak folyó év VIII. 17-én Sabácon és Klenakban tanúsított magatartásával kapcsolatos személyes észrevételeimről, továbbá a hadsereg vezérkari főnökének, Mecenseffy vezérőrnagy úrnak különleges utasítására mindarról, amit erre vonatkozólag velem szóban gróf Esterházy Móric tartalékos hadnagy közölt, a következőket jelentem. (...)

A templom kertjében egy nagy csomó holttestet láttam, kb. 80-at. Arra a kérdésemre, hogy mi ez, gróf Esterházy hadnagy azt válaszolta, hogy olyan civil foglyok, akiket ma délelőtt lőttek le. Ő éppen akkor ért ide, amikor 11 óra körül a templom előtt az utcán álló katonák vadul tüzelni kezdtek ezekre a foglyokra. Azonnal »tűzet szüntess«-t vezényelt, és kérdőre vonta az egész eseményt passzívan szemlélő gyalogsági kadétot. Ez azzal mentegette magát, hogy nem sokkal előbb egy számára ismeretlen tábornok autóval végighajtva az utcán azt a parancsot adta, hogy a foglyokat – mivel azok annak hírére, hogy a szerbek közelednek és már a várost lövik, nyugtalankodni kezdtek – a bolgárok kivételével le kell lőni. A csapatok ezt hallván azonnal tüzelni kezdtek. Gróf Esterházy hadnagy közbelépése már elkésett, addigra az összes fogoly holtan vagy halá-

---

³³ Kriegsarchiv, Pflichtverletzungskommission B 209/19/59.

³⁴ Kriesarchiv, AOK 516 Res. Ennek az aktának a sabáci eseményekkel kapcsolatos vonatkozásaira a kiváló osztrák hadtörténész, Rudolf Jeřabek ismert Potiorek-életrajzában szerepel elsőként utalás: *Rudolf Jeřabek: Potiorek. General im Schatten von Sarajevo. Graz–Wien–Köln, 1991. 164.*

³⁵ Gróf Esterházy Móric (Majkpuszta, 1881. április 27. – Bécs, 1960. június 28.) arisztokrata politikus. 1917. június 15-től augusztus 23-ig Magyarország miniszterelnöke.

losan sebesülten egy kupacban hevert. Délután 6 körül még láttam ezt a hekatombát, a hullák temetetlenül heverték a napon.

Mikor nem sokkal ezután visszamentünk a 7. hadosztályparancsnokságra, láttam egy autót gyors ütemben távolodni, melyben sok tiszt volt. Azt hiszem ez Hortstein gyalogsági tábornok volt a törzsével.”

A másik dokumentum szerzője Karl Glöckner vezérkari alezredes, aki egyebek között ezt írta:

„A cs. és kir. 2. hadseregparancsnokságnak, Dobrimilban
Dobrimil, 1914. szeptember 14.

A hadseregparancsnokság szóbeli parancsára a következőket jelentem:

Az augusztus 15-i ill. 16-i³⁶ sabáci eseményekkel kapcsolatban a IX. hadtest parancsnokával szemben megfogalmazható szemrehányások a következők: (...)

3. Azáltal, hogy a sabáci kivonulás alkalmával minden ok és jogalap nélkül azt a parancsot adta, hogy a templomban internált helyi lakosokat – akik között elfogott szerb katonák is voltak – le kell lőni, nemcsak a nemzetközi jogot sértette meg, de a nyilvánosságra gyakorolt hatása révén nagyban hozzájárult az általános nyugtalansághoz.

Én magam ugyan nem hallottam, amikor őexcellenciája a parancsot kiadta, velem mindezt gróf Esterházy Móric segédtiszt közölte. A kijelentés igazsága mellett szól, hogy a kivégzőosztag parancsnoka minden esetben csakis felsőbb parancsra cselekedhet. Azonban miként azt biztosan tudom, akkoriban a hadtestparancsnokságon kívül egyetlen magasabb parancsnokság sem tartózkodott a közelben.”

A két, azonos napon keletkezett vallomásból kitűnik, hogy a 2. hadsereg parancsnoksága már a vérengzés után néhány héttel vizsgálatot kezdett, és rendelkezett is dokumentumokkal az ügyet illetően. Figyelmet érdemel továbbá, hogy Glöckner közvetlenül Esterházytól értesült Hortstein bűnösségéről, míg Wettstein nem említi ezt a mozzanatot. Az utóbbi tanúvallomás ugyanakkor érdekes egyezéseket mutat azzal a – fentebb már ismertetett – vallomással, amelyet Lütgendorf tett a Hortstein ügyben³⁷ a vizsgálóbizottság előtt 1919. december 10-én.

Maga a történet feltűnően azonos: Esterházy (vagy Lütgendorf?) éppen akkor ér oda a templom kerítéséhez, amikor a foglyok lelövetését nem tudja megakadályozni, ennél fogva a „tüzet szüntess” parancs hatástalan. Az eseményeket különleges flegmasággal szemlélő kadét (Lütgendorfnál: zászlós) szintén nem jelentős eltérés. Fontosabb azonban, hogy a parancsot kiadó ismeretlen tábornok Lütgendorf vallomásában már a IX. hadtestparancsnokság valamelyik (nyilván magas rangú) tábornokává változik.

Egy különös részlet mindazonáltal változatlan marad: a bolgárok megkímélésére vonatkozó utasítás. Elgondolkodtató, miként keveredhettek bolgárok a templomkertben internált foglyok közé. Még érdekesebb, hogy bárki is adta ki a végzetes parancsot, tisztában kellett lennie vele, hogy *vannak* bolgárok a foglyok között. Vajon honnan? Mindenesetre a bolgár életek megkímélésére vonatkozó parancs aligha lehetett hirtelen ötlet eredménye...

---

³⁶ A dokumentumba feltehetőleg tévedésből került 15-e és 16-a a helyes 16-a és 17-e helyett.

³⁷ Lásd a 24. jegyzetet!

Vajon melyik verziót minősíthetjük autentikusnak: Lütgendorfét vagy Esterházyét? Melyikük lehetett a valódi főszereplő, és melyikük próbálta a másiktól „ellopni a show-t”?

Figyelembe véve, hogy az Esterházyról szóló változat alig néhány héttel az események megtörténte után került rögzítésre, Lütgendorf vallomása pedig vagy öt esztendővel később, valamint hogy az előbbiről két tanú is beszámolt, a magam részéről hajlok arra a véleményre, hogy minden bizonnyal a magyar gróf volt az, aki megpróbálta megakadályozni a foglyok lelövetését. Következésképpen Lütgendorfot valószínűleg megcsalhatta a memóriája. Árulkodó lehet, hogy a templomkerti intervencióról szóló részletet nem saját naplója alapján idézi, az feltehetőleg később jutott tudomására.

Mindenesetre Lütgendorf vallomásának köszönhetően gróf Esterházy gyakorlatilag elkerülte az 1919-es vizsgálóbizottság figyelmét. Rendkívül különös ugyanakkor, hogy a magyar arisztokrata kikérdezése az 1914-es vizsgálat során is elmaradt, holott a két idézett tanú szerint kétség kívül fontos szerepet kellett játszania az események során. A vonatkozó aktában viszont egyetlen árva cédula utal arra, hogy egyáltalán felmerült a gondolata az ő meghallgatásának. Az 1914. szeptember 17-i keltezésű feljegyzés szerint „...gróf Esterházy Móric tartalékos hadnagy jelenleg a Semmeringen beteg. Nyilatkozata ennél fogva nem beszerezhető.”³⁸

Semmit sem lehet tudni arról, vajon a gróf felgyógyulása után megkeresték-e őt a vizsgálatot folytatók, valamint azt sem, tett-e Esterházy az ügyel kapcsolatosan bármilyen tanúvallomást. Minden jel szerint a későbbi magyar miniszterelnök megtartotta magának, amit a sabáci vérengzésről tudott.³⁹ Mindazonáltal – nem lévén ő sem szemtanú – ez a feltételezett tudás sem oldhatta volna meg a rejtélyt: ki adta ki a végzetes parancsot?

---

³⁸ AOK 516. Res.

³⁹ A bécsi Kriegsarchivban őrzött hagyatékában található visszaemlékezéseiben Esterházy Móric egyáltalán nem tesz említést a sabáci ügyről. Kriegsarchiv, Nachlass E/1779.

Ferenc Pollmann

ATROCITIES COMMITTED BY THE AUSTRO-HUNGARIAN ARMY AGAINST SERBS
AT THE BEGINNING OF THE GREAT WAR. ŠABAC, 17 AUGUST 1914

Summary

From the second half of the 19th century the international community made serious efforts to formulate the modern rules of warfare and to get them accepted in the widest possible range of the countries. In 1914, however, it turned out that most parts of The Hague conventions remained merely a dead letter: the belligerent actors applied the prohibited means and methods en masse. For the international public opinion the atrocities committed against Serbs by the Austro-Hungarian army became known in a much wider scope than similar offences of the other party. This can be mainly attributed to certain foreign observers, coming mostly from neutral states. The Swiss professor, R. A. Reiss, the excellent jurist and criminologist wrote several publications of wide publicity about his experiences of the Serbian war theatre, which he disclosed in a well-documented form. One of the cases caused the most stir was the manslaughter of ca. 120 interned civilians in Šabac, in the local churchyard. After the World War One a special inquiry committee of the Austrian Parliament, which was entitled to clear out cases of breaches of duty by officers, tried to find out who the responsible commander was who gave the order to shoot on the 17th August 1914. The charges against General Hortstein, the then commander of the 9th Austro-Hungarian army corps were not proved, and the inquiry closed without success. Other documents, however, which seems to have been unknown to the inquiring committee, give us further interesting pieces of information, drawing attention to a possible witness of the massacre, Lieut. Moritz Count Esterházy, prime minister of Hungary in 1917, who served as an adjutant in the Austro-Hungarian army at that time.

Ferenc Pollmann

LES ATROCITÉS AUSTRO-HONGROISES COMMISES CONTRE LES SERBES
AU DÉBUT DE LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE. ŠABAC, 17 AOÛT 1914

Résumé

A partir de la deuxième moitié du 19e siècle, la communauté internationale déploya des efforts importants en vue de fixer les règles modernes de la guerre et de les faire accepter au plus grand nombre de pays. Néanmoins, il apparut en 1914 que la plupart des conventions restèrent lettre morte : les belligérants utilisèrent tous les moyens et méthodes déclarés interdits. Les atrocités commises par l'armée austro-hongroise contre les Serbes devinrent beaucoup plus connues que les violations de droit de nature similaire perpétrées par la partie adverse et ce, grâce à quelques observateurs étrangers dont la plupart vinrent d'États neutres. R. A. Reiss, le criminologue et juriste suisse de renom fit état de ses expériences vécues sur le théâtre d'opérations serbe dans de nombreuses publications bien documentées et largement diffusées. Le massacre de quelque 120 civils locaux dans la cour de l'église de Šabac fut l'une des affaires qui fit le plus de bruit. Après la première guerre mondiale, la commission d'enquête extraordinaire du parlement autrichien, chargée d'examiner les forfaitures commises par des officiers, tenta d'établir qui avait donné l'ordre de tirer le 17 août 1914 à l'église de Šabac, mais le soupçon contre le général Hortstein, commandant du 9e corps d'armée austro-hongrois au moment des faits, ne put être prouvé et l'enquête fut classée sans suite. Néanmoins, certaines informations indiquées dans des documents ignorés de la

commission d'enquête attirent l'attention sur un témoin potentiel du massacre: il s'agit du comte Móric Esterházy, premier ministre hongrois en 1917, qui servait à l'époque comme adjudant dans l'armée austro-hongroise.

Ferenc Pollmann

DIE VON DEN ÖSTERREICHISCH-UNGARISCHEN STREITKRÄFTEN VERÜBTEN ATROZITÄTEN GEGEN DIE SERBEN ZU BEGINN DES ERSTEN WELTKRIEGS. ŠABAC, 17. AUGUST 1914

Resümee

Ab der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts unternahm die internationale Gemeinschaft ernsthafte Anstrengungen, die zeitgemäßen Regeln der Kriegsführung zu formulieren und diese von einem möglichst breiten Kreis der Länder akzeptieren zu lassen. 1914 stellte sich dann heraus, dass der größte Teil der Konventionen nicht mehr war, als „geschriebener Segen“: Die Krieg Führenden wandten sämtliche als verboten geltenden Mittel und Methoden massenweise an. Der internationalen Öffentlichkeit wurden die von der österreichisch-ungarischen Armee gegen die Serben verübten Atrozitäten in einem viel breiteren Kreis bekannt, als die ähnlichen Rechtsverletzungen der anderen Partei. All dies war vor allem einigen ausländischen, zum größten Teil aus neutralen Staaten stammenden Beobachtern zu verdanken. Der namhafte Schweizer Kriminologe und Jurist, R. A. Reiss, berichtete in zahlreichen, einer breiten Öffentlichkeit zugänglichen Publikationen über all das, was er auf dem serbischen Kriegsschauplatz erfahren hatte und gab dies in gut dokumentierter Form kund. Eine der am meisten Aufsehen erregenden Angelegenheiten war die Niedermetzelung von etwa 120 Zivilisten aus Šabac auf dem Hof der örtlichen Kirche. Nach dem Ersten Weltkrieg versuchte eine spezielle Untersuchungskommission des österreichischen Parlaments, die zur Aufdeckung der von den Offizieren verübten Pflichtverletzungen aufgestellt worden war, herauszufinden, wer am 17. August 1914 den Feuerbefehl bei der Kirche gegeben hatte. Der Verdacht gegen den damaligen Kommandanten des österreichisch-ungarischen IX. Korps', General Hortstein, konnte jedoch nicht nachgewiesen werden, und die Untersuchung wurde ohne Ergebnis abgeschlossen. Informationen aus anderen, der Untersuchungskommission verborgen gebliebenen Dokumenten lenken jedoch die Aufmerksamkeit auf einen potentiellen Zeugen des Gemetzels, Graf Móric Esterházy, den Ministerpräsidenten Ungarns im Jahre 1917, der zu der damaligen Zeit als Adjutant in der österreichisch-ungarischen Armee gedient hatte.

Ференц Поллманн

ЗВЕРСТВА, СОВЕРШЕННЫЕ АВСТРО-ВЕНГРАМИ ПО ОТНОШЕНИЮ К СЕРБАМ В НАЧАЛЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ. ШАБАЦ, 17 АВГУСТА 1914 ГОДА

Резюме

Начиная со второй половины XIX века международная общественность прилагает значительные усилия в интересах того, чтобы сформулировать современные правила ведения боевых действий и чтобы они, были приняты в наиболее широких кругах мировой общественности. Позднее в 1914 году выяснилось, что большинство конвенций оказалось не более чем „мертвой буквой,“ участники военных действий в массовых масштабах применяли все

провозглашенные запрещенными средства и методы. Применяемые австро-венгерской армией по отношению к сербам зверские жестокости стали широко известными гораздо в более широких кругах общественности, чем аналогичные правонарушения другой стороны. Все это произошло благодаря нескольким иностранным наблюдателям, преимущественно бывшим гражданами нейтральных государств. Знаменитый швейцарский криминолог и юрист Р. А. Рейсс в многочисленных, широко опубликованных работах сделал отчет о том, что ему приходилось наблюдать на театрах военных действий в Сербии, опубликовав их в многочисленных органах печати. Одним, вызвавшим наибольшую огласку и интерес, делом было дело о массовом убийстве 120 шабацких гражданских сербов во дворе местной церкви. После первой мировой войны особая контрольная комиссия парламента Австрии, сформированная в целях выяснения нарушений служебных воинских обязанностей офицерами, попыталась выяснить, кто дал приказ о ведении огня у шабацкой церкви 17 августа 1914 года. Однако обвинение подозреваемого в этом командира IX австро-венгерского корпуса генерала Хортштейна не удалось доказать, таким образом расследование было закрыто без всякого результата. Другие информации, которые можно получить из различных документов, оставшиеся не опубликованными, обращают внимание на потенциального свидетеля казней – графа Морица Эстерхази, бывшего в 1917 году премьер-министром Венгрии, который в это время служил адъютантом в австро-венгерской армии.